

2. Шестопаль О. М. До стратегії відродження та подальшого розвитку вітчизняного садівництва // Сад, виноград і вино України. — 2001. — № 5-7.

Резюме

В работе охарактеризовано економічні фактори ефективного функціонування садоводчої галузі з урахуванням особливостей і тенденцій змін в нинішніх умовах розвитку промислового садівництва України.

Рецензент доктор економ. наук, професор О. Ю. Ермаков

УДК 338.439.5:633.1

Б. В. Погріщук

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для України нарощування виробництва зерна має стратегічне значення з метою підйому національної економіки, тому що при успішному його розвитку створюються умови для подолання кризового стану ряду суміжних галузей. Отже, підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, від рішення якого залежить продовольча безпека країни. Розв'язання його повинно здійснюватися як на державному, так і на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування.

Проблемам науки та практики формування й розвитку зернового господарства присвятили свої дослідження В. І. Бойко, П. І. Гайдуцький, М. В. Гладій, Ю. С. Коваленко, М. Г. Лобас, І. І. Лукінов, М. Й. Малік, В. Ф. Сайко, З. П. Ніколаєва, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, І. О. Соловійов, В. К. Терещенко, Л. М. Худолій, О. М. Шпичак та ін. Втім проблема регіонального розвитку зернопродуктового комплексу не є достатньо вивченою в сучасних умовах.

Методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, праці вчених економістів-аграрників. Дослідження проводилися на базі системного, структурного, функціонального аналізу.

Головною передумовою формування зернопродуктового підкомплексу є те, що сукупність процесів виробництва, заготівлі, транспортування, переробки зерна переростає у цілісну систему,

функціонування елементів якої підпорядковане єдиній меті — виробництву кінцевих продовольчих продуктів [1, с. 39]. При переході до ринкових відносин подальший розвиток продуктових підкомплексів повинен відбуватися у напрямку створення тісно інтегрованих систем по виробництву кінцевої продукції. При цьому розподіл прибутку від реалізації кінцевої продукції між підприємствами складових галузей дозволить забезпечити їх економічні інтереси.

Виробництво зерна має свої специфічні особливості. Зернові культури поділяються на групи в залежності від призначення (продовольче, кормове, насіннєве) і на сорти, ціни на які диференціюються в залежності від якості. Крім того, існують і регіональні відмінності в структурі одержуваної зернової продукції, які пов'язані з особливостями природнокліматичних умов виробництва. За останні десять років зернові культури у Вінницькій області розміщувались в середньому на площі 663,9 тис. га, середній валовий збір зернових становив 2301,6 тис. т, урожайність — 34,7 ц/га.

Виробництво і реалізація зерна для сільського господарства Вінницької області має особливе значення тому, що зернова галузь є провідною для абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств. Це підтверджується структурою його товарної продукції, де зерно займає 35,4 %, а в структурі продукції рослинництва — 47,9 %. Тобто реалізація зерна — основне джерело надходження коштів, необхідних для процесу відтворення. Значне падіння виробництва та ріст цін на матеріально-технічні ресурси відбилися на показниках економічної ефективності. Повна собівартість 1 ц зерна з 1990 р. виросла в 4,6 рази. Рівень рентабельності в 2007 р. склав всього 13,5 %, у той час як у 1990 р. — 192,3 %. Тому необхідним є вивчення тенденції розвитку зернової галузі в регіоні, економічної ефективності виробництва зерна і визначення основних напрямків її підвищення.

Реформування економіки сприяло виникненню підприємств нових організаційно — правових форм, кількість яких з 1990 року зросла майже в п'ять разів. У Вінницькій обл. утворено сільськогосподарських підприємств з приватною власністю 67,8 %, з колективною — 27,4 %, з державною — 3,1 % і з комунальною — 1,7 %. Порівняно з 1992 роком в 15 разів збільшилась в області кількість селянських (фермерських) гос-

подарств, в 2,5 рази — земельна площа, яка за ними закріплена. Середній розмір площі ріллі одного такого господарства зріс на 63 % и становить 51 га. Проте значно погіршився стан забезпеченості сільськогосподарською технікою. На 64,3 % стало менше тракторів і на 32,0 % — вантажних автомобілів, які приходяться на одне господарство. За цей час кількість зерна, виробленого фермерськими господарствами збільшилася в 77 разів, але питома вага в загальному обсязі становила в 2007 р. тільки 2,8 %, тобто основними виробниками зерно продукції залишаються підприємства з колективною формою організації виробництва.

Порівняно з 1990 роком посівні площі в області під зерновими зросли на 38,2 %, а валовий збір скоротився майже на 30 %, внаслідок чого відбулося падіння середньодушового виробництва зерна на 55,7 %. Майже в 6 разів зменшилась реалізація пшениці. З 1997 р. на елеватори області не надходило зерно сильних її сортів, а продаж зерна твердої пшениці знизився в 25 разів. Поряд зі скороченням валового виробництва зерна погіршились економічні показники, такі як собівартість та трудомісткість 1 ц зерна.

Зниження урожайності пояснюється, насамперед, скороченням використання інтенсивних технологій та основних їх елементів. Внесення мінеральних добрив з 1990 р. зменшилось в 6,6 разів, а органічних — в 8 разів.

Якість насінневого матеріалу є низькою. У 2006 р. з 73336 т зерна м'якої пшениці, що надійшла до елеваторів області, тільки 0,2 % була сортовою, ячменю — 30 %, і зовсім не було сортового насіння інших зернових культур. Визначено, що зростання поточних витрат на 1 га посіву не завжди призводить до підвищення урожайності та економічної ефективності виробництва зерна. Якщо витрати пов'язані з комплексним використанням факторів його інтенсифікації і дають значне збільшення урожайності, вони себе виправдовують.

Наявність і стан сільськогосподарської техніки не дозволяє вчасно і з відповідною якістю виконувати польові роботи. Парк тракторів скоротився на 40,3 %, зернозбиральних комбайнів — на 42,0 %, а причіпних агрегатів — в середньому на 45,0 %. Біля 80 % потужних машин відпрацювали по десять і більше років. Відсутність у товаровиробників грошових коштів та значне скорочення бюджетного фінансування сільського господарства пере-

шкоджає поповненню машинно-тракторного парку. Тому суттєво погіршилися показники забезпеченості господарств основними виробничими фондами. Фондозабезпеченість за чотири останніх роки скоротилась на 38,4 %, а енергозабезпеченість — на 28,4 %. В останні роки спостерігається скорочення продажу за державним замовленням та розширення альтернативних каналів збуту зерна. У 2007 р. при зменшенні питомої ваги реалізації продукції заготівельним організаціям на 53,6 % порівняно з 1991 р. зросли обсяги продажу на ринку, а також населенню. В умовах інфляції, зростання цін на енергоносії, підвищення кредитних ставок, скорочення технологічно необхідних запасів в сільськогосподарських підприємствах, відсутності коштів на купівлю насіння зернових культур та послаблення його сортозміни зростає реалізація за бартерними угодами таких культур, як пшениця, зернобобові, ячмінь, кукурудза та гречка. Так, у 2004 р. цим каналом в області було реалізовано 20,3 тис. т зерна, а у 2006 р. — вже 183,7 тис. т, що складало відповідно 2,5 та 26,2 % у загальних обсягах реалізації зерна.

Зерно урожаю 2008р. та наступних років передусім надходить на хлібоприймальні підприємства для покриття зобов'язань перед державою, постачальниками паливно-мастильних матеріалів та добрив, в рахунок повернення кредитів за імпорту техніку, гарантом якого виступає держава. Тобто, в дійсності в найближчі роки відносини з заготівельними підприємствами майже не зміняться.

Практика свідчить, що один із основних резервів підвищення ефективності виробництва полягає в конкретній дії економічних важелів. Тому ефективність виробництва того чи іншого агроформування проявляється в ступені використання економічних факторів інтенсифікації виробництва (забезпеченість матеріально-технічними засобами та обіговими коштами, поінформованість про кон'юнктуру ринку збуту, висока якість продукції).

Велике значення для підвищення економічної ефективності зернової галузі має використання каналів реалізації. Так, з 1990 року в 20 разів скоротився продаж зерна колишнім заготівельним організаціям, проте в 85 разів збільшилась кількість зерна, яка реалізується за бартерними угодами. Крім того, знизився рівень товарності галузі на 11,9 пункти.

Забезпеченість виробництва фондами, перш за все технічними засобами, та внесення мінеральних добрив сприяють підви-

щенню урожайності зернових культур, хоча вплив мінеральних добрив є значним. Важливе значення має також обґрунтування рівня спеціалізації і концентрації виробництва зерна в досліджуваному регіоні. Групування, проведене на основі звітних даних 74 господарств області, довело, що показники економічної ефективності вище в групі, де частка зернових у структурі посівних площ 55-60 %. Оптимізація структури посівних площ Шаргородського району підтвердила цей висновок. Обсяги виробництва зерна, за яких воно є беззбитковим, складають у теперішніх економічних умовах не менше 30 тис. ц в господарствах з площею сільськогосподарських угідь не менше, ніж 3,4 тис. га.

Інтенсифікація виробництва зерна має значення тому, що окрім підвищення виробництва, сприяє поліпшенню його якості, яка за останні роки погіршилася. Нами розраховано, що область тільки через низьку якість зерна пшениці за останні два роки не доодержала 20560,4 тис. грн.

Аналіз ефективності виробництва зерна, проведений за допомогою групувань сільськогосподарських підприємств свідчить, що основними резервами підвищення ефективності є зниження трудомісткості та собівартості виробництва зерна за рахунок відродження прогресивних технологій їх вирощування та впровадження високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, а також підвищення концентрації та спеціалізації виробництва.

В умовах реформування економіки загальна криза охопила усі її галузі, зокрема зернопереробну промисловість, яка є складовою частиною зернопродуктовою підкомплексу регіону. За останні десять років намітилась чітка тенденція до скорочення обсягів виробництва кінцевої продукції зернопереробних підприємств, збільшення собівартості та зниження рентабельності виробництва.

В останні роки рівень використання виробничих потужностей різко знизився внаслідок скорочення валового виробництва зерна та розширення каналів збуту, нестачі коштів для купівлі зерносивини та слабкої матеріально-технічної бази, а також скорочення попиту на хлібопродукти з боку кінцевих споживачів. Найгірше становище у комбікормовій промисловості: її виробничі потужності використовуються сьогодні в середньому лише на 5,2 %.

Низький рівень розвитку економічних відносин, бартеризація економіки, відсутність механізму узгодження інтересів партнерів в інтегрованому виробництві пояснюють прагнення

сільськогосподарських товаровиробників до створення власних переробних потужностей. З економічної точки зору більш ефективна реалізація готової до вживання продукції. В 2006 р. в господарствах області діяло 652 мініпереробних цеха по виробництву основних продуктів переробки зерна. Найбільш розповсюдженими є млини та крупорушки, хоча зростання виробництва відбувалося по всіх видах хлібопродуктів. Водночас, розвиток внутрігосподарської переробки зерна є одним із факторів зниження завантаженості промислових переробних підприємств.

Дослідження показали, що частка державних підприємств у виробництві хлібопродуктів залишається найбільшою, хоча рік у рік вона знижується внаслідок розширення і розвитку переробної промисловості в сільськогосподарських підприємствах. Особливо це помітно на виробництві комбікормів. За останні п'ять років частка останніх у виробництві комбікормів збільшилась на 13,3 %. Така тенденція позитивна для розвитку конкуренції у сфері переробки зернопродукції. Зважаючи на скорочення виробництва та низький технічний рівень переробних підприємств в перспективі раціонально переоснащення їх сучасними технологічними лініями з меншою потужністю.

В результаті скорочення державних закупівель зерна і розвитком альтернативних каналів його збуту спостерігається розширення переробки на борошно давальницького зерна. У перспективі з відмовою від держзамовлення борошномельні підприємства повністю перейдуть на виконання замовлень по переробці зерна комерційних фірм зважаючи на відсутність коштів на власну закупівлю зернової сировини [2].

Внаслідок зростання закупівельних цін на зерно, а також цін на енергоносії та інших витрат, пов'язаних з утриманням та експлуатацією виробничих потужностей хлібозаготівельних підприємств, підвищилися відпускні ціни сфери заготівель. Це спричиняє зростання вартості борошна і круп на переробних підприємствах, які отримують зерносіровину у елеваторів.

Інтеграційні процеси між виробниками зерносіровини та її переробниками повинні базуватися на вдосконаленні контрактної форми відносин, яка найбільш доцільна у зернопродуктовому підкомплексі в умовах становлення ринку і передбачатиме збереження юридичної самостійності при підпорядкуванні інтересам досягнення високих кінцевих результатів всього підкомплексу [3, с. 6].

Одним із заходів, спрямованих на формування нормального ринкового середовища для товаровиробників, оптових і роздрібних покупців є створення агроторгівельних домів в регіонах, що є оптовими організаціями торгівлі зерном не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. Така регіональна організація найбільшою мірою наближена і до товаровиробника і до споживача і є альтернативою монополізованому оптово-роздрібному державному агенту — ДАК “Хліб України”. Це значною мірою сприятиме розвитку конкуренції на зерновому ринку. Досвід роботи ЗАТ “Селянський торгівельний дім “Вінниця-агро” свідчить, що така структура ефективно виконує функцію доведення продукції до покупця.

Аналіз структури роздрібної ціни хліба подового з пшеничного борошна І гатунку масою 750 г, що проводився на Жмеринському елеваторі і хлібокомбінаті станом на 1 січня 2008 р., показав, що в сільському господарстві формується 18,89 % ціни, в заготівельній сфері — 15,9, у борошномельній — 8,6, у хлібопеченні — найбільша — 28,4 %. Рівень рентабельності як прибуток до власних витрат, при виробництві пшениці становив 47,6 %, борошна — 205,6, випічці хліба — 45,6 %. Отже, виробники борошна, як найбільш монополізована структура знаходиться в найбільш сприятливому становищі. З аналізу стає зрозуміло, що сільськогосподарське виробництво потребує належної підтримки держави з метою забезпечення еквівалентності міжгалузевих відносин.

В останні роки із зростанням цін та зниженням якості сировини підвищилась питома вага матеріальних витрат у собівартості хлібопекарської продукції. У зв'язку з цим потрібен постійний контроль служб підприємств за виходом хліба як основним критерієм зниження матеріаломісткості та собівартості продукції. В результаті розвитку конкуренції на ринку борошна хлібопекарні підприємства з метою скорочення витрат виробництва постійно шукають партнерів-постачальників більш дешевого борошна та інших необхідних складових виробництва, що найкраще відповідають технологічним вимогам якості. Головним напрямком підвищення ефективності функціонування хлібопекарних підприємств є подальший розвиток фірмової торгівлі, яка стимулює зростання обсягів продажу та прибутків.

З огляду на вищезазначене, удосконалення міжгалузевих відносин у зернопродуктовому підкомплексі передбачає:

- розвиток більш тісної міжгалузевої інтеграції та господарської кооперації товаровиробників, відродження прямих зв'язків з сільськогосподарськими товаровиробниками і їх розширення на основі комерційної діяльності;
- вдосконалення системи ціноутворення;
- демонополізацію заготівельної та переробної галузей.

В умовах розвитку ринкових відносин сукупність процесів виробництва, заготівлі, транспортування, переробки зерна підпорядковується єдиній меті — виробництву кінцевих продуктів споживання, що є головною передумовою формування та функціонування регіонального зернопродуктового підкомплексу.

Література

1. Воронянська О. В. Стан зернопродуктового комплексу України // Вісник Сумського держ. аграрного ун-ту. Серія: Фінанси і кредит. — 2000. — № 1. — С. 234-236.
2. Бойко В. І., Ніколаєва З. П. Потенціал галузі і цінова ситуація на ринку зерна в Україні Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 57.
3. Гайдуцький П. І. Аграрний ринок: уроки і завдання // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 3-9.

Резюме

В работе определены тенденции в развитии зернопродуктового подкомплекса Винницкой области, на основе анализа основных экономических показателей, определены резервы повышения эффективности производства продукции и направления усовершенствования межотраслевых отношений в зернопродуктовом подкомплексе.

Рецензент доктор економ. наук, профессор О. Ю. Ермаков

УДК 336.14

В. В. Ніколаєнко

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ

Недостатній ступінь розробки теоретичних питань в галузі державного бюджету обумовив не лише його тривале непризнання в якості самостійної економічної категорії, але одночасно пере-